

ВСТУП

Дані дистанційного зондування Землі (далі – ДЗЗ) до останнього часу не були доступними для археологів України. З 1950-х років були окремі приклади використання саме аерофотозйомки для пошуку археологічних об'єктів на території України (трипільські поселення-гіганти, давньоруські городища, кургани). Проте такі випадки були спорадичними, і внаслідок обмеженого доступу до таких матеріалів їх застосування не було масовим. Матеріали ДЗЗ, отримані з космічних апаратів, практично не використовуються через низьку роздільну здатність матеріалів розміщених у вільному доступі. Відповідно, українська археологія не має чітко розроблених методик використання та інтерпретації матеріалів ДЗЗ. При цьому засоби ДЗЗ відкривають значні перспективи для археології. Дані відповідної зйомки дають змогу спростити в окремих випадках процедуру виявлення археологічних об'єктів, встановлення їх меж, нанесення на карту, взяття на облік та моніторинг стану археологічних об'єктів, особливо в аспекті протидії нелегальним розкопкам. У світі в археологічній сфері аерокосмічні знімки використовуються для пошуку ще не віднайдених археологами пам'яток та занесення їх до переліку охоронюваних¹.

Зовнішні обставини збільшують попит на дані ДЗЗ, і у сучасний період діяльність з ДЗЗ з метою виявлення, дослідження та охорони археологічної спадщини набуває все більшого поширення. ДЗЗ має великі перспективи в питанні моніторингу стану археологічних пам'яток на тимчасово окупованій території та в зонах бойових дій, де повноцінне інспектування відповідних пам'яток органами охорони культурної спадщини України є неможливим.

У цьому контексті слід також наголосити на проблемі відсутності цілісної системи моніторингу об'єктів археологічної спадщини. Наразі згідно із діючим законодавством моніторинг стану збереження об'єктів культурної спадщини, який передбачає візуальне обстеження пам'яток, зазвичай проводиться не

¹ Agapiou A. Archaeology from space: Using Earth Observation data to unearth our past. URL: <https://researchoutreach.org/articles/archaeology-space-using-earth-observation-data-unearth-past/>.

на систематичній основі шляхом наземного огляду місця, де знаходиться пам'ятка. Однак, враховуючи особливості саме археологічних пам'яток, зокрема їхніх значних площ, та традиційні види загроз для таких пам'яток як природного, так і антропогенного характеру, такий спосіб обстеження є неефективним. У зарубіжній практиці для вирішення вказаних проблем активно використовується дистанційне зондування Землі, що передбачає використання як космічної зйомки, так і безпілотних літальних апаратів (далі – БПЛА), що свідчить про доцільність обґрунтування необхідності інтеграції сучасних технологій ДЗЗ у систему охорони об'єктів культурної спадщини України.

Набирає обертів використання засобів ДЗЗ у проведенні досліджень археологічної спадщини. Так, враховуючи той факт, що велика кількість об'єктів культурної спадщини України знаходиться під шаром води, космічний моніторинг відіграватиме важливу роль у такому новому для України напрямі як археологія на ерозійних ділянках, для з'ясування доступності окремих ділянок зон розмиву для археологічного обстеження та зміни їх конфігурації з часом.

При цьому розвиток цих відносин набагато випереджає їхнє правове регулювання. Так, Україна наразі перебуває лише в стадії пошуку найбільш прийнятної моделі правового регулювання діяльності щодо ДЗЗ. Сучасний стан правового регулювання характеризується відсутністю жодного регулятора безпеки поширення інформації, а також слабкою взаємодією між державним та приватним секторами у цій сфері. В умовах відсутності функціонуючих вітчизняних космічних апаратів дистанційного зондування Землі, відомчі геоінформаційні системи України користуються безкоштовними та придбаними за бюджетні кошти даними, які або не можуть забезпечити поточних потреб, або використовуються неефективно за браком чіткого розуміння правил отримання, зберігання, обробки та використання таких даних. Неефективність використання даних ДЗЗ, дублювання, неузгодженість міжвідомчого інформаційного обміну призводять до збільшення витрат державного бюджету на закупівлю зайвого обсягу даних ДЗЗ. У цьому аспекті в Україні постала цілковита правова лакуна, адже розроблений у 2013 році проект Закону про державне регулюван-

ня у сфері ДЗЗ не був прийнятим, а особливості здійснення публічних закупівель даних ДЗЗ, ліцензування, режим поширення даних ДЗЗ та інші відносини, що традиційно регулюються країнами з розвинутим законодавством у цій сфері, зокрема Land Remote Sensing Policy Act of the USA і Remote Sensing Space Systems Act of Canada, іншим чином не відображені у вітчизняному правовому полі.

Враховуючи, що дані ДЗЗ можуть бути використані для виявлення незаконних розкопок та знищень відповідних пам'яток для того, щоб віднайти та притягнути до відповідальності правопорушників, набувають нової актуальності і питання використання таких даних в якості доказів у судовому процесі, адже така практика на сьогодні в Україні відсутня. У цьому контексті слід також звернути увагу на застарілий та неефективний законодавчий механізм протидії правопорушенням проти культурної спадщини, що актуалізує питання перегляду відповідальності за протиправні посягання на культурну спадщину, особливо у контексті підписання у 2017 р. Україною Конвенції Ради Європи про правопорушення, пов'язані з культурними цінностями (Нікосія, 2017). Однак до сих пір процес приєднання до Конвенції так і не був завершений.

На підставі вищенаведеного, представлене дослідження спрямовано на обґрунтування та концептуалізацію міждисциплінарного підходу до відносин з організації використання дистанційного зондування Землі для дослідження й охорони археологічної спадщини України, а також визначення напрямів вдосконалення правового регулювання у цій сфері.

Основні результати дослідження, представлені у даній роботі, були отримані у межах виконання наукового проекту «Правові та організаційні аспекти використання аерокосмічної зйомки для дослідження й охорони археологічної спадщини України», який було реалізовано відповідно до Програми НАН України «Гранти НАН України дослідницьким лабораторіям/групам молодих вчених НАН України для проведення досліджень за пріоритетними напрямами розвитку науки і техніки 2020-2021 рр.»

Монографія підготовлена авторським колективом у складі: доктор юридичних наук **В.К. Малолітнева** (Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені

В.К. Мамутова Національної академії наук України») – вступ, розділ 3 (підрозділи 3.1 – 3.3), висновки; кандидат історичних наук **А.В. Борисов** (Інститут археології НАН України) – вступ, розділ 2 (підрозділи 2.1 – 2.3), висновки; кандидат юридичних наук **А.М. Гурова** (Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України) – вступ, розділ 3 (підрозділи 3.1 – 3.3), висновки; кандидат юридичних наук **О.О. Малишев** (Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України) – вступ, розділ 1 (підрозділи 1.1 – 1.3), розділ 3 (підрозділ 3.4).